

УДК 355.1 (436)(091)

ПІДРОЗДІЛИ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІЦІЇ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Андрій ЛОЗИНСЬКИЙ

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
кафедра гуманітарних дисциплін та соціальної роботи
вул. Клепарівська, 35, 79007, м. Львів, Україна
e-mail: lozynskiy@gmail.com

Розглянуто форми і методи функціонування воєнізованих підрозділів жандармерії та військово-поліційного корпусу прикордонної варти австро-угорської армії в умовах існування багатонаціональної держави.

Ключові слова: Австро-Угорщина, жандармерія, поліційний корпус, збройні сили, військовослужбовці, українські землі.

Сучасна історична наука часто трактує монархію Габсбургів як позитивну модель наднаціональної організації. Особливої актуальності це набуло в умовах розширення Європейського Союзу і НАТО на початку XXI ст. Питання вступу України до цих міжнародних структур висвітлює багато важливих проблем політичного характеру. Зокрема, сьогодні існує нагальна проблема якісно реформувати один з важливих підрозділів українських силових структур – військових формувань з правоохоронними функціями. Авторитарну, політично заангажовану правоохоронну модель Україна успадкувала від радянської системи. За роки незалежності вона так і не була змінена відповідно до принципів демократії та верховенства права й перетворилася на засіб придушення громадських протестів, джерело корупційних доходів її співробітників. Лише в 2015 р. почалися деякі дії в напрямку проведення реформ в силовому блоці. За таких обставин доцільно вивчити досвід історичного минулого, зокрема форм і методів функціонування воєнізованих підрозділів силових структур Австро-Угорщини в умовах існування багатонаціональної держави.

Основною воєнізованою організацією в Австро-Угорській імперії була **жандармерія** (військова поліція, орган політичного розшуку), що виконувала функції охорони і підтримки громадського порядку і забезпечувала державну безпеку. Жандармський склад формувався із середовища офіцерів, підстаршин і рядових, які відбули строкову службу в армії. Перші жандармські команди були набрані лише з військовиків у 1849 р., коли австрійський уряд терміново шукав нові, ефективні форми забезпечити громадський порядок й політичну стабільність у державі. Вони входили до складу військових підрозділів як складова регулярної армії¹. Під час Першої світової війни жандармерія перетворилася у воєнну поліцію при штабах збройних сил різного рівня.

¹ *Die Gendarmerie in Österreich. 1849–1924*, (Grac, 1974), 13.

На основі “Тимчасових приписів” жандармерії, затверджених розпорядженням Міністерства внутрішніх справ в січні 1850 р., сформовано 16 полків (по тисячі осіб). Крім цього, функціонував ще й особливий підрозділ чисельністю сто осіб, що забезпечував недоторканість цісаря і його родини. Загальна ж мета жандармерії, як зазначалося у “Службовій інструкції” (1851), полягала в дотриманні спокою і безпеки краю, жителів і власників. Територіально жандармерія поділялася на крайові управи на чолі з комендантом і повітові комендатури, що керували роботою жандармських постів. Кожен з таких постів складався з піших або кінних жандармів на чолі з підкапралом, капралом або вахмістром. Залежно від місцевих обставин, їх число коливалося від трьох до десяти осіб. Усі службові справи жандармів поділялися на самостійні (повсякденні) і дії за особливим розпорядженням. Військовим командиром жандармерії був інспектор, переважно в ранзі вищого офіцера².

У Львові і Чернівцях сформовано два жандармських полки, юрисдикція яких розповсюджувалася на територію українських земель Галичини і Буковини. Їм підлягали команди відділів жандармерії (на декілька повітів), повітові команди і жандармські станиці – найнижчі організаційні структури (в містах і більших селах). Посередньою ланкою між полковими командами і командами відділів були т. зв. експоновані булавні старшини жандармерії. В Галичині їх було три – у Львові, Перемишлі і Станиславові. В жандармських командах перебувало чимало українців, однак, вони проходили військову службу здебільшого за межами українських земель, тоді як в Галичині, Буковині і Закарпатті жандармерія складалася переважно з поляків, румунів, угорців та ін.³

У 60-х роках XIX ст. жандармерію радикально скоротили: спочатку до десяти полків і приблизно 8 тис. офіцерів і рядових особового складу. У Львові четвертий полк дислокувався з юрисдикцією для Галичини і Буковини. В 1866 р. десять жандармських полків перетворено на 15 жандармських команд. З них одинадцять команда розташовувалася у Львові з юрисдикцією для Галичини і Буковини. Однак, ці реформи особливо не позначилися на становищі й обов'язках жандармерії. В 60-ті роки XIX ст. вона перестала бути лише воєнізованим підрозділом. Військово та дисциплінарно жандармерія підпорядковувалася вищому військовому командуванню, а службово – Міністерству внутрішніх справ. У липні 1871 р. уряд визначив порядок фінансового забезпечення жандармів: для вахмістра встановлено службовий посадовий оклад у 600 флоринів, а для рядового жандарма – 400. Після трьох років служби для рядових жандармів

² Михайло Никифорак, *Буковина в державно-правовій системі Австрії, 1774–1918 рр.* (Чернівці: Рута, 2004), 260–261.

³ Спеціальна веб-сторінка “Історія держави Габсбургів”, отримано доступ 10 листопада 2006, <http://www.austro-hungary.iatp.org.ua>

⁴ *Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краѣвъ в державной думе заступленныхъ*, Збірник документів і матеріалів, (Відень, 1871), 122.

встановлювалася надбавка в 50 флоринів, після шести – 100, після дванадцяти – 150 і після вісімнадцяти – 200⁴.

Остаточно організаційна структура жандармерії була затверджена в лютому 1876 р. Ця воєнізована служба складалася з австрійських імператорсько-королівських команд, угорської королівської команди, королівської угорсько-хорватсько-словенської команди, імператорського і королівського корпусу в Боснії і Герцеговині (у 1879–1908 рр.)⁵. Усі вони підпорядковувались австрійському та угорському Військовим міністерствам. Така структура існувала до початку Першої світової війни. У “Службовій інструкції” (1876) роз’яснено призначення, місце і права жандармської служби: “жандармерія є військово організованим однорідним вахтовим організмом, призначеним для збереження громадського порядку, спокою і безпеки”⁶. Згідно з функцією підтримки громадського порядку, жандармерія підпорядковувалася територіальним (крайовим) органам державного управління, а щодо військових, адміністративних та економічних справ – своєму безпосередньому начальству. Послугами жандармерії були уповноважені користуватися також суди і прокуратура. Регулювання співпраці жандармерії з місцевою поліцією покладалося на військове урядництво. В “Службовій інструкції” (1876) в цьому контексті наголошувалося, що в “локально-поліційних справах, вона, як правило, повинна мати лише наглядовий і підтримувальний вплив на громадян”⁷. Використовувати за іншим призначенням жандармів заборонялося будь-яким військовим чи цивільним службам.

У лютому 1876 р. затверджено структуру територіального розміщення жандармерії. 14 австрійських штабів команд і їх сфера дії визначалися так: I – Нижня Австрія (штаб у Відні), II – Чехія (Прага), III – Тіроль і Форарльберг (Інсбрук), IV – Моравія (Брно), V – Галичина (Львів), VI – Штирія (Грац), VII – Істрія (Трієст), VIII – Верхня Австрія (Лінц), IX – Далмація (Задар), X – Силезія (Опава), XI – Зальцбург (Зальцбург), XII – Крайна (Любляна), XIII – Буковина (Чернівці), XIV – Каринтія (Клягенфурт)⁸. Угорська команда (штаб в Будапешті) ділилася на вісім округів, крила і загони. Угорсько-хорватсько-словенська команда (штаб в Загребі) мала таку ж структуру, що й угорська. Боснійсько-герцеговинський корпус (штаб в Сараєво) ділився на крила, загони і пости. Начальником (комендантом) територіальної (крайової) жандармської команди

⁵ Андрій Лозинський, “Воєнізовані організації Австро-Угорщини”, у книзі *Актуальні проблеми реформування державного управління в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України*, (Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2006), 192.

⁶ *Die Gendarmerie in Österreich. 1849-1924*, (Grac, 1974), 67.

⁷ Catherine Horel, *Soldaten zwischen nationalen Fronten. Die Auflösung der Militärgrenze und die Entwicklung der königlich-ungarischen Landwehr (Honvéd) in Kroatien-Slawonien 1868-1914*. (Wien: VÖAW, 2009), 62.

⁸ Спеціальні дослідження, які стосуються історії австро-угорського війська, отримано доступу 10 листопада 2006, <http://www.austro-hungarian-army.co.uk>; <http://www.airwar.ru/aww1.html>; <http://www.ah.milua.org>

був штаб-офіцер у ранзі генерал-майора або полковника, окружної – ротмістр або лейтенант. Окружні команди утворювали в тому регіоні, депутати від якого були репрезентовані в парламенті (Віденському Райхсраті чи місцевому соймі). Число окружних команд було неоднакове – у віденській крайовій команді було десять окружних, а в львівській – лише п'ять. Окружні команди ділилися на повітові під командуванням старших унтер-офіцерів. Найнижчою ланкою був жандармський пост.

Військовики жандармських підрозділів, які вчинили правопорушення, несли покарання згідно з дисциплінарними приписами військового законодавства. Покарання здійснювали військові суди, а терміни позбавлення волі жандарми відбували у військових штрафних закладах. Цивільні органи державного управління не мали повноважень заохочувати чи карати жандармів. Якщо вони вважали жандарма гідним нагороди, то мали звернутися з відповідною ініціативою до керівництва жандармерії. В разі бажання покарати жандарма органи державної влади повинні були інформувати про це військового начальника. Натомість жандарм мав право подати скаргу на цивільних осіб лише своєму військовому начальникові⁹.

Під час виконання службових обов'язків всі жандарми носили на лівій руці, вище ліктя, широку пов'язку (54 мм) жовто-чорного кольору. Незважаючи на різний дизайн, на всіх пов'язках був однаковий напис "Польова жандармерія". Жандарми відрізнялися також головним убором: австрійські – носили звужений доверху шолом, а угорські – чорний капелюх. Офіцери і унтер-офіцери (штаб-вахмістри) мали на озброєнні піхотну офіцерську шаблю і револьвер або пістолет. Молодші офіцери користувалися особливим карабіном з багнетом і жандармською шаблею. У військовому законодавстві регламентувалось право жандармів "з обережністю застосовувати зброю" для самооборони, подолання опору при спробі зірвати виконання службових обов'язків, зриву втечі небезпечних злочинців, якщо відсутні інші засоби для їх затримання та ін.¹⁰

Для прийому на службу в жандармерію встановлено низку вимог. Серед обов'язкових: наявність австрійського громадянства, вікове обмеження – від 20 до 40 років, фізичне здоров'я, знання мови регіону проходження служби, достатнє вміння читати, писати, рахувати та ін. Вступаючи на службу до жандармерії, юнак чи чоловік зобов'язувався прослужити не менше чотирьох років. Прийом до штату рядового складу відбувався лише за наявності нижчої військової ранги. Підвищення до посади керівника поста (офіцерська ранга) залежало від здачі іспиту, якому передував курс перепідготовки і підвищення кваліфікації в командах територіальної жандармерії й пробної служби на одному з жандармських постів. Тривалість теоретичного навчання і пробної служби не

⁹ Андрій Лозинський, "Воєнізовані організації Австро-Угорщини"... , 193–194.

¹⁰ Александр Жук, *Револьверы и пистолеты*, ред. В.А. Симоненко, (М.: Воениздат, 1990), 32.

¹¹ Спеціальна веб-сторінка "Історія держави Габсбургів", отримано доступ 10 листопада 2006, <http://www.austro-hungary.iatp.org.ua>

перевищувала одного року. Жандармських офіцерів усіх ранг призначав безпосередньо імператор. Офіцери і рядовики обов'язково складали присягу жандармської служби – усно перед територіальним комендантом, її текст підписувався і зберігався в штабній канцелярії¹¹. Переміщення коменданта та інших штабних офіцерів відбувалося лише з важливих службово-тактичних міркувань та оформлялося імператорським розпорядженням за поданням міністра внутрішніх справ і крайового президента. Переміщення рядового складу належало до компетенції жандармського коменданта. Вихід офіцерів жандармерії у відставку відбувався відповідно до військових засад. Звільнення рядовиків жандармського корпусу відбувалося, коли службовець не відповідав посаді під час пробної служби, завершувався термін служби, скорочували рядовий склад, скоївся злочин, погіршилося здоров'я та ін.¹²

Уряд Австро-Угорщини намагався забезпечити якомога вищий статус особи жандарма та обов'язковість його розпоряджень. Зокрема, в «Службовій інструкції» (1876) наголошувалося, що “у випадках свого службового втручання проти осіб жандарм повинен користуватися формулою “Іменем закону” на мові краю, і кожний (без різниці, чи це цивільний, чи військовий) зобов'язаний підкоритися його вимозі”. Кожен громадянин імперії був зобов'язаний звертатися до жандарма на “Ви” і публічно його не ображати.

Відень використовував жандармів, переважно придушуючи антимоноархічні виступи, забезпечуючи порядок і слідкуючи за суспільними настроями. Після утворення Австро-Угорської імперії число жандармів постійно збільшувалося. Так, у 1876 р. на службі перебувало майже 5,5 тис. жандармів, а напередодні Першої світової війни – понад 13 тис. (278 офіцерів, 208 фінансових і канцелярських службовців, 1351 вахмістр, 11591 жандарм; розподілялись між 145 окружними відділеннями і 3970 постами)¹³. Зокрема, в 1913 р. жандармська структура Буковини виглядала так: штабний офіцер (крайовий комендант); вісім старших офіцерів; 13 повітових вахмістрів; по два вахмістри-обліковці, вахмістри-ад'юнкти, вахмістри-інструктори; 147 начальників постів; 544 жандарми¹⁴.

В австро-угорських збройних силах також виокремлювали **військово-поліцейний корпус прикордонної варті**, який підпорядковувався Військовому міністерству. Центрами поліцейних корпусів були міста Відень і Трієст (від 1868), Львів (1869), Краків (1872), Перемишль (1893). Угорський поліцейний корпус (1872) підпорядковувався Військовому міністерству в

¹² Tomasz Nowakowski, *Armia austro-węgierska 1908-1918*. (Warszawa: Fenix Editions, 1992), 39.

¹³ *Österreichisches statistischen Handbuch für die in Reichsrath vertreteten Königreiche und Länder*, (Wien, 1913), 56.

¹⁴ Михайло Никифорак, *Буковина в державно-правовій системі Австрії...*, 262–263.

¹⁵ Спеціальні дослідження, які стосуються історії австро-угорського війська, отримано доступ 10 листопада 2006, <http://www.austro-hungarian-army.co.uk>; <http://www.airwar.ru/aww1.html>; <http://www.ah.milua.org>

Будапешті і доповнював гонвед. Поліційні корпуси ділилися на загони. Зокрема, Львівський і Краківський загони під командуванням капітана нараховували відповідно 560 і 510 осіб особового складу, а Перемишльський, під командуванням обер-офіцера (хорунжий) налічував сто осіб¹⁵.

Отже, напередодні Першої світової війни в Австро-Угорщині було 14 імператорсько-королівських австрійських територіяльних жандармських комендатур, 8 імператорсько-королівських угорських жандармських округів, 8 королівських угорсько-хорватсько-словенських жандармських округів, боснійсько-герцеговинський корпус жандармів та імператорський і королівський військово-поліційний корпус прикордонної варти. Всі ці воєнізовані підрозділи функціонували злагоджено й максимально ефективно в умовах багатонаціональної держави. Попри те, що їх призначенням було стояти на сторожі закону й оберігати життя і майно громадян, імперська влада з допомогою поляків у Галичині, румунів у Буковині і мадярів у Закарпатті нерідко зловживала послугами жандармерії та військово-поліційного корпусу прикордонної варти для переслідування українців.

THE UNITS OF MILITARY POLICE OF AUSTRO-HUNGARIAN EMPIRE

Andriy LOZYNSKY

Lviv State University of Life Safety
Department of Humanities and Social Work
Kleparivska str. 35, 79007, Lviv, Ukraine
e-mail: lozynskiy@gmail.com

The author studied forms and methods of organization and functioning of militarized units of gendarmerie and military policeman corps of Border Guard in armed forces of Austro-Hungarian Empire. Its composition was formed from the officers and private soldiers who served active duty in the regular Army. The first military gendarmerie teams were recruited in the 1849. The final organizational structure of gendarmerie was approved in 1876. It consisted of Austrian imperial-royal commands Hungarian royal command, the royal Hungarian-Croatian-Slovenian team, the imperial and royal corps in Bosnia and Herzegovina. They all were subordinated to the state-level Imperial War Ministry, the local - territorial (regional) management bodies, and their closest superiors. This structure existed before the First World War. During the war gendarmerie turned into military police at the headquarters of the armed forces of different levels. The main idea of the article is that gendarmerie (military police, bodies of political investigation) was the main militarized organization in Habsburg monarchy.

In Lviv and Chernivtsi two headquarters of gendarmerie teams were formed; their jurisdiction was spread on the territory of Ukrainian lands of Galicia and Bukovina. District teams (in some districts) and gendarmerie village organizational structures (in towns and larger villages) were subject to them. The lowest link was gendarmerie post. District teams were formed in the region, members of which were represented in parliament (Vienna Imperial Council or local councils). The number of district teams was different - in Vienna marginal district team there were ten districts, and in Lviv - only five. In the gendarmerie teams there were many Ukrainians, however, they did mostly military service outside the Ukrainian lands, while in Galicia, Bukovina and Transcarpathia gendarmerie consisted mostly of Poles, Romanians, Hungarians and others. The government used the gendarmes, mainly to suppress the anti-monarchist actions, to maintain order, and to monitor public sentiment.

In the armed forces of Austro-Hungary military police corps of Border Guards operated separately and was subordinated to the Army Ministry. Centres of police corps were Vienna, Trieste, Lviv, Cracow, Przemyśl. Hungarian police corps in Budapest was complemented by the gendarmes. Police corps was divided into groups. In particular, Lviv and Krakow troops numbered respectively 560 and 510 people of personnel and Przemyśl numbered one hundred persons.

Thus in Austro-Hungary militarized gendarmerie units and military police corps of Border Guards operated consistently and very effectively. Although their purpose was to uphold the law and protect the lives and property of citizens, imperial power with the help of Poles in Galicia, Bukovina Romanians, and Hungarians in Transcarpathia often used the services of the gendarmerie and the police corps to persecute Ukrainians.

Keywords: Austrian-Hungarian Empire, gendarmerie, police corps, armed forces, military personnel, Ukrainian lands.

REFERENCES

A special web page “*History of the Habsburg state*”, accessed November 10, 2006, <http://www.austro-hungary.iatp.org.ua> (in Ukrainian)

Austrian statistical handbook for the kingdoms and countries represented in Reichsrat. Wien, 1913. (in German)

Bulletin of the state laws for kingdoms and boroughs passed by the State Duma, collection of documents and materials. Vienna, 1871. (in Ukrainian)

Horel, Catherine. *Soldiers between national fronts. The dissolution of the military boundary and the development of the Royal Hungarian Army (Honvéd) in Croatia-Slavonia 1868–1914*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009. (in German).

Lozynskyi, Andrii. “Paramilitary organizations of Austria-Hungary”, in *Actual problems of public administration reform in Ukraine: Proceedings of the International Scientific Conference of Lviv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*. Lviv: Lvivskyi rehionalnyi instytut derzhavnoho upravlinnia Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, 2006, 191-195. (in Ukrainian)

Nowakowski, Tomasz. *Austro-Hungarian army from 1908 to 1918*. Warszawa: Fenix Editions, 1992. (in Polish)

Nykyforak, Mykhailo. *Bucovina in the state legal system of Austria, 1774–1918*. Chernivtsi: Ruta, 2004. (in Ukrainian)

Special studies relating to *the history of the Austro-Hungarian army*, accessed November 10, 2006, <http://www.austro-hungarian-army.co.uk>; <http://www.airwar.ru/aww1.html>; <http://www.ah.milua.org> (in Russian)

The Gendarmerie in Österreich. 1849–1924. Grac, 1974. (in German).

Zhuk, Aleksandr. *Revolvers and pistols*, edited by V.A. Simonenko. Moskva: Voenizdat, 1990. (in Russian)